Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 338.48

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

TURIZMNI RIVOJLANTIRISH ORQALI AHOLINING IQTISODIY VA MADANIY HUQUQLARINI TA’MINLASH MEXANIZMLARI

Abdullajon Tursunaliyevich Mirsodiqov[a,*], Odinaxon Turg‘unali qizi Anvarova[b], Muhsinaxon Otabek qizi Anvarova[b]

[a] *Farg‘ona davlat universiteti Turizm va menejment kafedrasi dotsenti, i.f.f.d., PhD*
[b] *Farg‘ona davlat universiteti Turizm va mehmondo’stlik mutaxassisligi magistri*
✉ anvarovamuhsinakhon@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada turizm sohasini rivojlantirishning aholining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini ta’minlashdagi ahamiyati O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi hamda rasmiy statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilingan. Turizmning aholi bandligini oshirish, tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish, daromad manbalarini shakllantirish va milliy madaniy merosni asrashdagi imkoniyatlari yoritilgan. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda O‘zbekistonga turistik maqsadlarda 11,7 million nafar chet el fuqarosi tashrif buyurgan. Shuningdek, mehmonxona va shunga o‘xshash joylashtirish vositalarida xizmat ko‘rsatilgan tashrif buyuruvchilar soni 2025-yilda 3,38 million kishiga yetgan. Ushbu ko‘rsatkichlar turizm infratuzilmasi va xizmatlariga bo‘lgan talab ortib borayotganini ko‘rsatadi. Tadqiqot yakunida turizmning ijtimoiy samaradorligini oshirish, mahalliy aholining iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish va madaniy merosdan barqaror foydalanishni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar

turizm, inson huquqlari, iqtisodiy huquqlar, madaniy huquqlar, ijtimoiy himoya, bandlik, madaniy meros, barqaror turizm, mahalliy aholi, tadbirkorlik.

DOI: 10.5281/zenodo.23771698

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida insonning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini ta’minlash davlatlar oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur huquqlarni amalga oshirishda nafaqat huquqiy kafolatlar, balki aholining munosib turmush kechirishi, mehnat qilishi, daromad topishi va madaniy hayotda faol ishtirok etishi uchun zarur iqtisodiy hamda ijtimoiy sharoitlarni yaratish ham muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining IX bobida iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar mustahkamlangan. Xususan, 42-modda munosib mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash hamda adolatli mehnat sharoitlariga ega bo‘lish huquqlarini belgilaydi. 43-moddada davlatning bandlikni ta’minlash, fuqarolarni ishsizlikdan himoya qilish va kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha majburiyatlari nazarda tutilgan. Konstitutsiyaning 53-moddasi esa ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi hamda madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqini kafolatlaydi. Mazkur huquqlarni ro‘yobga chiqarishda turizm sohasi muhim iqtisodiy va ijtimoiy vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Turizm iqtisodiyotning ko‘plab tarmoqlari bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, mehmonxona xo‘jaligi, umumiy ovqatlanish, transport, gidlik xizmati, hunarmandchilik va turistik mahsulotlar ishlab chiqarish orqali yangi bandlik imkoniyatlarini yaratadi. Shu bilan birga, tarixiy obidalar, muzeylar, ziyoratgohlar, milliy hunarmandchilik va urf-odatlarni targ‘ib etish orqali madaniy merosni

asrashga ko‘maklashadi.

O‘zbekistonda turizmning rivojlanish sur’atlari ham ushbu sohaning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Milliy statistika qo‘mitasining dastlabki ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda O‘zbekistonga turistik maqsadlarda 11,7 million nafar chet el fuqarosi tashrif buyurgan. Bu 2024-yilga nisbatan 46,8 foizga ko‘pdir. Biroq tashrif buyuruvchilar sonining ortishi o‘z-o‘zidan aholining huquqlari to‘liq ta’minlanganini anglatmaydi. Buning uchun turizmdan olinadigan iqtisodiy manfaatlar mahalliy aholi o‘rtasida qay darajada taqsimlanayotgani, mehnat sharoitlari va madaniy merosni muhofaza qilish masalalari ham o‘rganilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqotning maqsadi turizmni rivojlantirish orqali aholining iqtisodiy va madaniy huquqlarini ta’minlash mexanizmlarini o‘rganish, O‘zbekistonning huquqiy asoslari va rasmiy statistik ko‘rsatkichlarini tahlil qilish hamda amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Turizmni rivojlantirish aholining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini ta’minlashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Turizm sohasining mehmonxona xo‘jaligi, umumiy ovqatlanish, transport, gidlik xizmatlari va hunarmandchilik kabi tarmoqlar bilan uzviy bog‘liqligi aholi bandligini oshirish, tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish hamda qo‘shimcha daromad manbalarini shakllantirish uchun imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, mahalliy aholi turistik xizmatlar ko‘rsatish jarayoniga faol jalb etilgan hududlarda turizmning iqtisodiy manfaatlarini kengroq taqsimlash va hududiy rivojlanishni rag‘batlantirish imkoniyatlari ortadi.

O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida belgilangan iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar turizm sohasini inson manfaatlariga yo‘naltirilgan holda rivojlantirish uchun huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, Konstitutsiyada mustahkamlangan munosib mehnat qilish, bandlikni ta’minlash va madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqlari turistik faoliyatni tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ushbu huquqlarning amaliy ta’minlanishi turistik korxonalarda mehnat sharoitlarini yaxshilash, mahalliy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va aholining madaniy hayotdagi ishtirokini kengaytirishga bog‘liq.

Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda O‘zbekistonga turistik maqsadlarda 11,7 million nafar chet el fuqarosi tashrif buyurgan. Bu ko‘rsatkich 2024-yilga nisbatan 46,8 foizga yuqori bo‘lgan. Shuningdek, mehmonxona va shunga o‘xshash joylashtirish vositalarida xizmat ko‘rsatilgan tashrif buyuruvchilar sonining ortib borishi mamlakatda turistik infratuzilma va xizmatlarga bo‘lgan talab kengayayotganini ko‘rsatadi. Mazkur holat turizmning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, undan mahalliy aholining manfaatdorligini oshirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish zarurligini ham namoyon etadi.

Turizmning madaniy huquqlarni ta’minlashdagi ahamiyati ham aniqlandi. Tarixiy obidalar, muzeylar, ziyoratgohlar, milliy hunarmandchilik va an’anaviy san’at turlarini turistik faoliyat bilan uyg‘unlashtirish madaniy merosni keng targ‘ib etish, an’anaviy bilim va ko‘nikmalarni avlodlarga yetkazish hamda mahalliy aholining madaniy o‘zligini saqlashga xizmat qiladi. Xususan, Marg‘ilon shahridagi atlas-adras to‘qish, kashtachilik va boshqa hunarmandchilik yo‘nalishlarini turistik mahsulotlar bilan birlashtirish orqali iqtisodiy manfaatdorlikni oshirish va milliy qadriyatlarni asrash uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratish mumkin.

Shu bilan birga, tadqiqot turizmni rivojlantirish natijalarini faqat sayyohlar soni, joylashtirish vositalari yoki turistik xizmatlar hajmi bilan baholash yetarli emasligini ko‘rsatdi. Turizmning ijtimoiy samaradorligini aniqlashda mahalliy aholining bandligi, daromadlarining o‘sishi, mehnat huquqlarining himoyalanishi, turistik xizmatlardan teng foydalanish imkoniyatlari va madaniy meros obyektlarining saqlanish holati ham hisobga olinishi lozim. Turistik faoliyatdan olinadigan manfaatlarning adolatli taqsimlanmasligi, ayrim aholi guruhlarining turistik xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari cheklanganligi hamda madaniy meros obyektlariga ortiqcha yuklama tushishi sohaning barqaror rivojlanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Olingan natijalar asosida turizmni rivojlantirishda mahalliy aholining ishtirokini kengaytirish, oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilikni qo‘llab-quvvatlash, munosib mehnat sharoitlarini ta’minlash, inklyuziv turistik infratuzilmani rivojlantirish hamda madaniy merosni muhofaza qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligi asoslandi. Shuningdek, turizmning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy natijalarini birgalikda baholashga imkon beruvchi ko‘rsatkichlar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiq deb topildi.

1-jadval.

O‘zbekistonda turizm rivojlanishining ayrim statistik ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	2023	2024	2025
O‘zbekistonga turistik maqsadlarda kelgan chet el fuqarolari, mln kishi	—	Taxminan 8,0	11,7
Mehmonxona va shunga o‘xshash joylashtirish vositalarida joylashtirilgan tashrif buyuruvchilar, mln kishi	2,52	2,86	3,38
Jamoaviy joylashtirish vositalari soni, birlik	1 677	1 807	—

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, 2023–2025-yillarda mehmonxona va shunga o‘xshash joylashtirish vositalarida xizmat ko‘rsatilgan tashrif buyuruvchilar soni 2,52 million kishidan 3,38 million kishiga oshgan. Bu qariyb 34,1 foizlik o‘sishni anglatadi. 2025-yilda O‘zbekistonga turistik maqsadlarda kelgan chet el fuqarolari sonining 11,7 million kishiga yetishi ham turizm xizmatlariga talab oshganini ko‘rsatadi. Milliy statistika qo‘mitasi ushbu ko‘rsatkich 2024-yilga nisbatan 46,8 foizga o‘sganini bildirgan.

Xulosa qilib aytganda, turizmni rivojlantirish aholining iqtisodiy va madaniy huquqlarini ta’minlash, ijtimoiy farovonligini oshirish hamda milliy madaniy merosni asrashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Turizm sohasining mehmonxona xo‘jaligi, transport, umumiy ovqatlanish, hunarmandchilik va boshqa xizmat ko‘rsatish tarmoqlari bilan uzviy bog‘liqligi yangi ish o‘rinlarini yaratish, tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish va mahalliy aholining daromad manbalarini ko‘paytirish imkonini beradi. Shu jihatdan turizmni rivojlantirish jarayonida iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda, inson manfaatlari va huquqlarini ta’minlash masalalariga ham ustuvor ahamiyat berish zarur.

Turizmning iqtisodiy va madaniy huquqlarni ta’minlashdagi salohiyati mavjud huquqiy kafolatlar, samarali boshqaruv mexanizmlari va mahalliy aholining turistik faoliyatdagi ishtirokiga bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Xususan, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, mahalliy aholini turistik xizmatlar ko‘rsatishga jalb etish, hunarmandchilik an’analarini qo‘llab-quvvatlash va madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish orqali turizmning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish mumkin. Bunda turistik faoliyatdan olinadigan manfaatlarning adolatli taqsimlanishi, munosib mehnat sharoitlarining yaratilishi va aholining madaniy hayotda faol ishtirok etishi muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonning boy tarixiy-madaniy merosi, milliy hunarmandchilik an’analari va turistik resurslari iqtisodiy hamda madaniy huquqlarni ro‘yobga chiqarishga yo‘naltirilgan turizm modelini shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Xususan, Farg‘ona viloyati va Marg‘ilon shahrida hunarmandchilik, gastronomiya va mahalla turizmini rivojlantirish orqali mahalliy aholi bandligini kengaytirish, an’anaviy bilimlarni avlodlarga yetkazish va madaniy qadriyatlarni asrashga erishish mumkin. Shu asosda turizm sohasida mahalliy aholining manfaatlarini himoya qilish, kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, inklyuziv turistik infratuzilmani rivojlantirish hamda madaniy merosni muhofaza qilish mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiq. Shuningdek, turizm rivojlanishining samaradorligini baholashda tashrif buyuruvchilar soni va iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda, aholi bandligi, daromadlar o‘sishi, mehnat huquqlarining himoyalanishi va madaniy merosning saqlanish darajasini aks ettiruvchi mezonlardan foydalanish lozim.

Umuman olganda, turizmni inson huquqlariga asoslangan, ijtimoiy adolat va madaniy merosni muhofaza qilish tamoyillari bilan uyg‘unlashgan holda rivojlantirish O‘zbekistonda barqaror turizmni shakllantirishning muhim shartidir. Bunday yondashuv turizmning iqtisodiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish, mahalliy aholining farovonligini oshirish va milliy madaniy qadriyatlarni kelajak avlodlar uchun saqlab qolishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel. – URL: https://www.lex.uz/docs/-6445145

2. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 18-iyul, O‘RQ-549-son. – URL: https://lex.uz/uz/

3. O‘zbekiston Respublikasining “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonuni. 2001-yil 30-avgust, 269-II-son. – URL: https://www.lex.uz/acts/-25461

4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. 2025-yilda O‘zbekistonga 11,7 million nafar turist kelgan. – 2026-yil 16-yanvar. – URL: https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-zbekistonga

5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Rasmiy statistika ma’lumotlari: mehmonxona va shunga o‘xshash joylashtirish vositalari faoliyati. – URL: https://siat.stat.uz/

6. UN Tourism. Sustainable Development. – Barqaror turizmni rivojlantirish, iqtisodiy manfaatlar va madaniy merosni muhofaza qilishga oid xalqaro materiallar. – URL: https://www.unwto.org/sustainable-development